

การศึกษาภาพวิถีชีวิตชาวบ้านในจิตรกรรมฝาผนัง
จังหวัดมหาสารคาม
The Study of Villagers' Way of Life in Mural
Paintings in Mahasarakham Province

อนุชิต โรจนชีวินสุทร¹

Anuchit Rodjanacheewinsupond

วุฒิพงษ์ โรจน์เชษมศรี²

Wutti-phung Rodkasemsri

พิทักษ์ น้อยวงศ์³

Pitak Noiwangklung

¹ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการวิจัยทางศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Doctor of Philosophy, Program in Fine and Applied Arts Research,
Mahasarakham University. (E-mail: anuchit222@gmail.com)

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาทัศนศิลป์

คณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์

Assistant Professor Dr., Department of Visual Arts,
Faculty of Fine-Applied Arts and Cultural Science,
Mahasarakham University.

³ รองศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาทัศนศิลป์

คณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์

Associate Professor Dr., Department of Visual Arts,
Faculty of Fine-Applied Arts and Cultural Science,
Mahasarakham University

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง ความหมายเชิงสัญลักษณ์จากภาพวิถีชีวิตชาวบ้านในจิตรกรรมฝาผนัง จังหวัดมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการเขียนภาพ และจัดหมวดหมู่ภาพวิถีชีวิตชาวบ้านในจิตรกรรมฝาผนัง จังหวัดมหาสารคาม ใช้พื้นที่การศึกษาเป็นวัดเก่าที่มีอายุ 100 ปีขึ้นไป จำนวน 3 วัด ได้แก่ วัดโพธาราม วัดป่าเรไรย์ และ วัดบ้านยาง

ในการศึกษาข้อมูลใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร และการลงพื้นที่ภาคสนามใช้เครื่องมือ แบบสำรวจ สังเกต สัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม โดยคัดเลือกชาวบ้านผู้รู้ เป็นตัวแทนชุมชนจำนวน 10 คน กับนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน มาทำการสนทนากลุ่ม คัดเลือกจากประชากรภาพได้จำนวน 188 ภาพ ใช้ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ ทำวิเคราะห์แยกแยะจัดหมวดหมู่

ผลการวิจัยพบว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพื้นที่การศึกษา เขียนขึ้นในช่วง พ.ศ. 2450 - 2465 ภาพเขียนวิถีชีวิตชาวบ้านสามารถจัดแบ่งออกได้ 3 กลุ่ม คือ 1) ภาพวิถีครอบครัว 2) ภาพวิถีชุมชน และ 3) ภาพสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สะท้อนให้เห็นเรื่องราววิถีชีวิตคนในชุมชนของตนเอง เป็นบันทึกประวัติศาสตร์ชุมชน แสดงให้เห็นถึงคุณค่าทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ คติความเชื่อที่แฝงอยู่ การวิจัยในครั้งนี้เกิดข้อค้นพบในการอ่านภาพและวิธีการตีความใหม่ เป็นการช่วยส่งเสริมบรรยากาศในการชมภาพเพิ่มขึ้น

คำสำคัญ : จิตรกรรมฝาผนัง, ภาพวิถีชีวิต

Abstract

This article is a part of a doctoral dissertation on the semiological meaning of villagers' ways of life in mural paintings in Mahasarakham Province. It aimed at studying the background of how the murals were painted and aimed at categorizing the murals relating to way of life

from the murals in Mahasarakham Province. Three temples aged more than one hundred years old used in this study were Potharam, Reirai and Banyang Temples.

Data were studied and collected through related documents and field trip. The research tools used in the field trip were survey, observation, interview and focus group discussion by ten representatives from local people and three experts. One hundred and eighty-eight murals were selected by using structural - functional theory to differentiate and group them.

The results revealed that the murals were painted during 1907-1922. They were divided into three groups: family's way of life, community way of life and physical environment pictures which reflected community way of life as a record of the community's history. The murals also revealed the value of arts, cultures, society, economy and hidden beliefs. This study helped discover a way of reading pictures and a new way of interpretation which helped learn the meaning in the pictures to better the atmosphere of viewing pictures.

Keywords: Mural Paintings, Murals of Way of Life

บทนำ

จิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏในจังหวัดมหาสารคามและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นศิลปกรรมพื้นบ้านที่มีรูปแบบและความงามแสดงออกถึงความเรียบง่าย ตรงไปตรงมา มีลักษณะเด่นพิเศษ น่าสนใจ ภาพเขียนจึงมีบุคลิกและความงามเฉพาะตัวที่มีความแตกต่างกัน ภาพจิตรกรรมฝาผนังจึงเป็นสิ่งสะท้อนถึงความเชื่อ

ความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาและเหตุแห่งความจำเป็นเพื่อประโยชน์ในการใช้สอยโดยตรงของตนเอง การเขียนภาพจึงมีจุดประสงค์เพื่อเป็นการตกแต่งผนังให้สวยงาม และสอนธรรมะเป็นสำคัญ (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2529) นับว่าเป็นผลงานที่มีคุณค่าของช่างเขียนพื้นบ้านกับชุมชน ร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้นมา กล่าวให้เข้าใจอย่างง่าย ๆ ว่าเป็นผลงานที่ “คิดเอง ทำเอง ใช้เอง” โดยชุมชนของตนเอง

จากการสำรวจของผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดมหาสารคามนั้น พบว่าช่างเขียนในท้องถิ่นได้แทรกเรื่องราววิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้านไว้กับเนื้อหาวรรณกรรม บางภาพตั้งใจเขียนเพื่อใช้แบ่งพื้นที่ภาพฝาผนัง ลักษณะภาพมีความอิสระในการจัดวาง การเล่าเรื่องวรรณกรรมผ่านภาพ ทำให้เห็นภาพวิถีชีวิต มีเรื่องราวแฝงไว้อยู่มากและน่าสนใจ ซึ่งมีความแตกต่างไปจากภาพวิถีชีวิตในจิตรกรรมฝาผนังของไทยแบบประเพณี ที่มีรูปแบบจารีตเคร่งครัดในการเขียนจัดวางตำแหน่ง ภาพวิถีชีวิตถูกเรียกว่า ภาพกาก รูปกาก หรือ ตัวกาก เป็นภาพเขียนที่มีลักษณะบุคคลที่ไม่ใช่ตัวเอกในเรื่องราว (ไพโรจน์ สโมสร, 2532) นอกจากนี้ภาพยังเป็นหลักฐานสำคัญในการศึกษาค้นคว้า เป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาที่สำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ชุมชน ที่บันทึกโดยชาวบ้านเล่าเรื่องของตนเองผ่านภาพเขียนบนฝาผนัง ซึ่งมีคุณค่า ความหมายสำคัญต่อสังคมและประเทศชาติ

ตลอดระยะเวลา 60 ปีที่ผ่านมา การศึกษาจิตรกรรมฝาผนังอีสาน ปรากฏหลักฐานเป็นเอกสารทางวิชาการถึงปัจจุบัน มีการศึกษาแบบกว้างและลึกในระยหลัง ดังเห็นได้จากการศึกษาของ กิตติธนต์ ญาณพิสิษฐ์ (2560) สถานภาพอุปถัมภ์อีสานอดีตถึงปัจจุบัน ได้มีการแบ่งไว้เป็น 5 ช่วงเวลา มียุคทองของการศึกษานันเรื่ององค์ประกอบศิลป์ และในระยะหลังเน้นการศึกษาเฉพาะวัด แต่การศึกษาภาพวิถีชีวิตและการจัดหมวดหมู่ของภาพในจิตรกรรมฝาผนังโดยตรงในภาคอีสานและของจังหวัดมหาสารคามยังไม่พบมาก่อน อีกทั้งในเรื่องประวัติความเป็นมาในการเขียนภาพยังเป็นปัญหาในเรื่องเวลาการเขียนภาพและการนำไปใช้ไม่สอดคล้องกัน

จากการศึกษาและสำรวจจิตรกรรมฝาผนังในภาคอีสาน โดยเฉพาะในจังหวัดมหาสารคาม พบว่ามีวัดเก่าแก่ในท้องถิ่นที่กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียน มีภาพ

จิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏอยู่ในอุโบสถ มีความสวยงาม อยู่ในสภาพดี มีลักษณะโดดเด่นสามารถนำมาศึกษาได้ จำนวน 3 วัด ได้แก่ วัดโพธาราม บ้านดงบัง ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน, วัดป่าไร่ย์ บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน, และวัดบ้านยาง ตำบลยาง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ภาพจิตรกรรมฝาผนังเขียนโดยช่างพื้นบ้าน มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมทางพุทธศาสนา ความเชื่อนขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิต ซึ่งมีคุณค่าเป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญทางด้านประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของชุมชน

การศึกษามิติทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชน เป็นการศึกษาถึงความหลากหลายในสังคมที่เป็นภาพรวมทำให้เข้าใจในองค์ประกอบ และระบบความสัมพันธ์ของชุมชนที่ปรากฏขึ้นในแต่ละช่วงเวลา เข้าใจบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น แนวคิดทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ทัลคอตต์ พาร์สันส์ อธิบายสังคมและวัฒนธรรมในชุมชน ด้วยกระบวนการวิเคราะห์ว่า สังคมมีระบบต่างๆ ที่กำลังทำหน้าที่อยู่เพื่อที่จะเคลื่อนไปข้างหน้า (สุรางค์ จันทวานิช, 2557) โดยพาร์สันส์กล่าวถึงระบบสังคม และหน้าที่ไว้ว่า หน้าที่คือ กลุ่มของกิจกรรมที่ดำเนินไปเพื่อตอบสนองความต้องการของระบบสังคม เชื่อว่าสังคมเป็นระบบ ในระบบสังคมมีหน้าที่ คือ มีการกระทำกิจกรรมต่างๆ แต่กิจกรรมนั้นจะกระทำเป็นกลุ่มๆ และทำเพื่อตอบสนองความต้องการของระบบอีกที ซึ่งระบบสังคมมีหน้าที่พื้นฐานสี่ประการ เรียกว่า AGIL พาร์สันส์ เสนอว่าสังคมต้องมีระบบปฏิบัติการสี่ระบบ ที่เกี่ยวข้องกัน คือ ระบบร่างกายและสภาพแวดล้อม ระบบบุคลิกภาพ ระบบสังคม และระบบวัฒนธรรม สามารถนำมาอธิบายภาพเขียนบนฝาผนังที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต สังคมและวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่นได้ จะเห็นได้ว่าระบบร่างกายและสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เป็นกระบวนการปรับตัวของคนในชุมชน ทำให้เกิดกระทำและการแสดงออกในกิจกรรมต่างๆ จนกลายเป็นระบบบุคลิกภาพของคนในชุมชนนั้นๆ จนเป็นแบบแผน ระบบวัฒนธรรม ปฏิบัติสืบต่อกันมา ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด (2563) กล่าวว่า ความสัมพันธ์ระหว่างระบบมักจะถูกมองว่าเป็นเรื่องสัมพันธ์กับการแก้ปัญหาของแต่ละระบบ และระบบย่อยจะต้องมีหน้าที่แก้ปัญหาต่างๆ ดังนั้น การ

ทำความเข้าใจหรือศึกษาระบบใดๆ จึงมีความจำเป็นต้องเข้าใจระบบสังคมและระบบย่อยต่างๆ เพื่อทำให้เกิดความน่าสนใจในการอ่านภาพ และเข้าใจเกี่ยวกับภาพวิถีชีวิตชาวบ้านในจิตรกรรมฝาผนัง ที่มีคุณค่าทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ คติความเชื่อที่แฝงอยู่ สะท้อนเรื่องราววิถีชีวิตคนในชุมชน นับเป็นบันทึกประวัติศาสตร์ชุมชน และเป็นการส่งเสริมบรรยากาศในการชมภาพ

ด้วยความสำคัญและเหตุผลดังกล่าว จึงมีความสนใจที่จะศึกษาภาพวิถีชีวิตชาวบ้านในจิตรกรรมฝาผนังของจังหวัดมหาสารคาม การวิจัยในครั้งนี้ใช้วิธีให้ชาวบ้านและชุมชน เป็นผู้ที่เล่าเรื่องประวัติความเป็นมา วิถีชีวิต จากภาพเขียนของชุมชนตนเองที่คิดเอง ทำเอง ใช้เอง และเล่าเอง จากประสบการณ์ของตนเอง เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า คือ ข้อมูลจากภาคสนาม ข้อมูลเอกสารวิชาการ และนักวิชาการ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาของการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดมหาสารคาม
2. เพื่อวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่ภาพวิถีชีวิตชาวบ้านของจิตรกรรมฝาผนัง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงประวัติความเป็นมา ระยะเวลาที่เขียน เทคนิควิธีการในการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง จังหวัดมหาสารคาม
2. หมวดหมู่ เนื้อหา เรื่องราวของภาพวิถีชีวิตชาวบ้านของจิตรกรรมฝาผนังในรูปแบบใหม่

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตเนื้อหา การศึกษาภาพจิตรกรรมในด้านประวัติความเป็นมา รูปแบบ เทคนิควิธีการ ปีที่เขียนภาพ ช่างเขียน และภาพวิถีชีวิตในจิตรกรรมฝาผนัง

คือ ด้านวิถีครอบครัว ด้านวิถีชุมชน และด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพในชุมชน

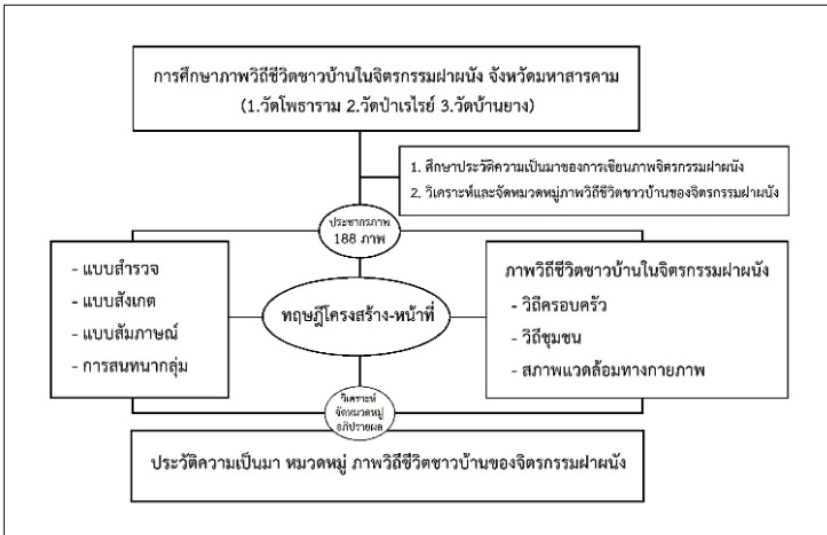
2. ขอบเขตพื้นที่วิจัย ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดโพธาราม วัดป่าเรไรย์ และวัดบ้านยาง จังหวัดมหาสารคาม

นิยามศัพท์เฉพาะของการวิจัย

วิถีชีวิต หมายถึง ภาพที่แสดงถึงกิจวัตรประจำวันของชาวบ้าน ตั้งแต่เกิด ดำรงชีวิต และไปจนถึงตาย ที่ปรากฏอยู่ในภาพจิตรกรรมของฝาผนังในพื้นที่วิจัย มีความเกี่ยวข้องกับ วิถีครอบครัว วิถีชุมชน และสภาพแวดล้อมทางกายภาพ

จิตรกรรมฝาผนัง หมายถึง ภาพที่ได้จากพื้นที่การศึกษา จำนวน 3 วัด คือ วัดโพธาราม วัดป่าเรไรย์ และวัดบ้านยาง จังหวัดมหาสารคาม

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง โดยคัดเลือกชาวบ้านผู้รู้เป็นตัวแทนชุมชน จำนวน 10 คน และนักวิชาการที่เกี่ยวข้อง จำนวน 3 คน
2. เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการเก็บข้อมูล แบบสังเกตที่มีส่วนร่วม และแบบไม่มีส่วนร่วม แบบการสัมภาษณ์ ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และแบบไม่มีโครงสร้างใช้สัมภาษณ์ในการสัมภาษณ์ จากกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้นำ กลุ่มผู้รู้ และกลุ่มบุคคลทั่วไป และ การสนทนากลุ่ม

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาภาพวิถีชีวิตชาวบ้านในจิตรกรรมฝาผนัง จังหวัดมหาสารคาม ตามวัตถุประสงค์ดังนี้

1. ประวัติความเป็นมาของการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดมหาสารคาม

การศึกษาประวัติความเป็นมาของภาพจิตรกรรมฝาผนังภาคอีสานและจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดมหาสารคาม ทั้งด้านเอกสารและการสำรวจลงพื้นที่ศึกษาในภาคสนามสรุปได้ ดังนี้จากระยะเวลา 60 ปีที่ผ่านมา ที่มีหลักฐานเอกสารวิชาการกล่าวถึง จิตรกรรมฝาผนังในภาคอีสานของไทย พบบทความแรกที่เขียนขึ้น ในปี พ.ศ. 2502 ของ ศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี เรื่อง THE ORIGIN AND EVOLUTION OF THE THAI MURALS (วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทย) ต่อมากรมศิลปากรได้มีการศึกษาสำรวจภาพจิตรกรรมฝาผนังทุกจังหวัดทั่วประเทศ เผยแพร่เป็นหนังสือชื่อ จิตรกรรมไทยประเพณี พ.ศ. 2533 เขียนและเรียบเรียงโดย วรรณิภา ธงขลา (2533) ที่มีปรากฏชื่อวัดในมหาสารคามและในภาคอีสานทั้งหมด ส่วนในจังหวัดมหาสารคาม ช่วงปี 2529-2531 มีหลักฐานรายงานการสำรวจ โดย วรรณิภา ธงขลา และคณะ (2529) ในช่วงเวลาที่ใกล้ๆ กัน ปี 2532 อาจารย์ไพโรจน์ สโมสร และคณะฯ ได้ออกหนังสือที่ทำการวิจัยสำรวจภาพจิตรกรรมฝาผนังอีสาน 16 จังหวัด พบว่าวัดที่มีจิตรกรรมฝาผนังทั้งหมด 74 วัดในภาคอีสาน

60 ปี ที่มีการกล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังอีสาน

ภาพประกอบที่ 2 ลำดับเวลาแบบย่อ ของเอกสารที่เกี่ยวข้องกับจิตรกรรมฝาผนัง อีสานและในจังหวัดมหาสารคาม

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการอิสระที่เขียนหนังสือออกมาให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายมิติจำนวนเพิ่มขึ้นทั้งคนไทย และต่างประเทศ เช่น Dr. Bonnie Brereton เป็นต้น (Brereton & Yencheuy, 2010) อย่างไรก็ตามก็ยังมีปัญหาด้านการนำข้อมูลไปใช้เผยแพร่แบบคลาดเคลื่อน ในเรื่อง ประวัติความเป็นมา และที่สำคัญคือ เรื่องเวลาในการเขียนภาพ เพราะปีที่มีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัดและจิตรกรรมฝาผนัง จังหวัดมหาสารคาม นั้นไม่ค่อยมีใครกล่าวถึง ในการวิจัยครั้งนี้จึงได้มีการค้นคว้าหาคำตอบ ดังนี้

1.1 จิตรกรรมวัดโพธาราม จากการรวบรวมเอกสาร เนื้อหาส่วนใหญ่ จะกล่าวถึงว่าเป็นวัดเก่าสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 แต่เดิมมีสินน้ำ เกิดชำรุดหักพังจึงได้สร้างสิมบกขึ้นใหม่ แล้วเปลี่ยนชื่อจาก วัดโพธิ์ทอง มาเป็นวัดโพธาราม เมื่อ พ.ศ. 2485 ซึ่งหากพิจารณาข้อมูล อรุณศักดิ์ กิ่งมณี (2543) อ้างอิงบทความเรื่อง "โบสถ์เก่าในภาคอีสาน" จากการสัมภาษณ์ของ วรณิภา ณ สงขลา (2528) กล่าวว่า สิมหลังนี้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2447 ใช้เวลาในการสร้าง 3 ปี ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว มีเนื้อหาสัมพันธ์กับรายงานการบูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถวัดโพธาราม ของ สีหวัฒน์ แนนหนา และคณะ (2531) บันทึกไว้ปี พ.ศ. 2531 แต่เดิมมีสินน้ำเกิดชำรุดหักพัง ต่อมา พ.ศ. 2451 จึงได้สร้างสิมบกขึ้นใหม่ คงจะทำขึ้นภายหลังที่สร้างโบสถ์

เสร็จเรียบร้อยแล้ว เมื่อเอาระยะเวลามาคำนวณตามข้อมูลเก่าสุดของอรุณศักดิ์ กิ่งมณี (2543) ทำให้ได้ทราบว่าโบสถ์หรือสิมบงสร้างขึ้นปี พ.ศ. 2447 ดังนั้นจิตรกรรมฝาผนังวัดนี้น่าจะเขียนขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2450-2451 ซึ่งเมื่อสร้างสิมและเขียนภาพจิตรกรรมเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงได้ขอพระราชทานเขตวิสุงคามสีมา วันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2451

สิมวัดโพธาราม มีรูปแบบเป็นสิมทึบ รูปร่างเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ฐานหรือเอวชั้นยกพื้นขึ้นสูง หันหน้าไปทางทิศตะวันออก การก่อสร้างใช้ผนังรับน้ำหนักร่วมกับเสา ก่อด้วยอิฐสอดิน และฉาบปูนทับ โดยมีขนาดกว้าง 3 ห้องเสา หลังคาทรงจั่วชั้นเดียว มีเสายชายคารองรับหลังคาปีกนก ซ้อนกัน 2 ชั้น มุงกระเบื้องดินเผาเครื่องบนประดับ ด้วยข้อฟ้า (โหง) ไบระกา และหางหงส์ ทำด้วยไม้ ส่วนฐานรองรับตัวอาคารมูมของฐานอุโบสถ เป็นบัวงอนขีดขึ้นเล็กน้อยตามแบบอิทธิพลวัฒนธรรมล้านช้างในอีสาน ผนังด้านทิศเหนือและทิศใต้ เจาะช่องหน้าต่างด้านละ 2 ช่อง มีประตูทางเข้าด้านหน้าเพียงด้านเดียว บันไดทางขึ้นก่ออิฐฉาบปูนเป็นรูปนาค ผนังอุโบสถมีภาพวาดทั้งภายในและภายนอก ด้านการจัดวางภาพมีปรากฏไปทั่วผนังโดยไม่จำกัดในการจัดวางบนหรือล่าง ซ้ายหรือขวา ส่วนด้านเทคนิค วิธีการ ในการเตรียมพื้นใช้วิธีฉาบปูนเป็นพื้น และเขียนภาพโดยไม่ลงสีรองพื้นภาพเขียนวาดด้วยสีฝุ่นผสมกาวยางไม้ สีที่ใช้ได้แก่ สีนํ้าเงิน ฟ้า เขียว ดำ ส้ม น้ำตาล ขาว

วัดโพธาราม	ช่างสิงห์ / จารย์ชาลาย	พระเวสสันดร	วัดชีวัด
	ตั้งวัด พ.ศ.2343 สร้างสิมหลังแรก พ.ศ.2447	สินไช	
	วิสุงคามสีมา พ.ศ.2451	พุทธประวัติ	
	เปลี่ยนชื่อจากวัดโพธิ์ทอง เป็นวัดโพธาราม พ.ศ.2485	พระมาลัย	
	ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน พ.ศ.2545	รามสูร-เมขลา	

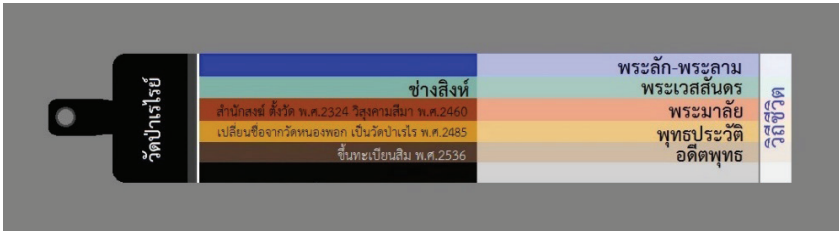
ภาพประกอบที่ 3 ข้อมูลจิตรกรรมฝาผนังและข้อมูลวัดโพธารามแบบย่อ

จากการศึกษาเอกสารพบว่า ช่างเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดโพธาราม คือ ช่างสิงห์ และจารย์ชาลาย ซึ่งเป็นชาวบ้านดงบัง โดยเขียนเรื่องราวและวรรณกรรม ได้แก่ พระเวสสันดร สินไซ สังข์ศิลป์ชัย พุทธประวัติ พระมาลัย รามสูร-เมขลา บางภาพเขียนอักษรธรรมไทยน้อยกำกับช่วยในการอธิบาย

1.2 จิตรกรรมฝาผนังวัดป่าเรไรย์ (วัดป่าเรไร, วัดป่าเลไย้) เดิมชื่อวัดบ้านหนองพอก ในปี พ.ศ. 2485 พระครูพิสัยนวกการเป็นผู้ริเริ่มเปลี่ยนชื่อเป็น “วัดป่าเรไร” จากข้อมูลจากหนังสือประวัติทั่วราชอาณาจักร เล่ม 12 กรมการศาสนา และจากการสัมภาษณ์พระครู พิสัยนวกการ เจ้าอาวาสวัดโพธาราม เจ้าคณะอำเภอนาคู (พ.ศ. 2528) และนายสุตตา กำมะชัยคำ อดีตเจ้าอาวาสวัดป่าเรไรร่วมความได้ว่า วัดป่าเรไรย์เป็นวัดราษฎร์ เคยเป็นสำนักสงฆ์มาก่อน จนกระทั่ง พ.ศ. 2324 จึงได้ประกาศตั้งเป็นวัดและในปี พ.ศ. 2454 พระครูจันศรีตรคุณ เจ้าอาวาสองค์แรกได้ร่วมกับชาวบ้านสร้างสิม เสร็จในราวปี พ.ศ. 2460 ใช้เวลาการก่อสร้าง 6 ปี จากนั้นจึงได้ขอพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ วันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ. 2460

สิมวัดป่าเรไรย์มีรูปแบบของสิมพื้นบ้านบริสุทธี เป็นสิมทึบมีขนาดเล็กที่สวยงามแห่งหนึ่ง ปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้งด้านนอกและด้านใน เขียนด้วยสีฝุ่น ใช้สี น้ำเงิน เหลือง เขียว น้ำตาล ขาว และดำ วรรณคดีเป็นส่วนใหญ่ ช่างแต้ม คือ ช่างสิงห์ วงศ์วาด และลูกมืออีก 2 คน คือ ช่างจำปีและช่างขาลี วงศ์วาด (ลูกชายช่างสิงห์) ซึ่งเป็นช่างคนเดียวที่เขียนวัดโพธาราม

ด้านเวลาการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง ไม่มีเอกสารใดระบุไว้อย่างชัดเจนว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนัง วัดนี้เขียนขึ้นในเวลาไหนหรือปีใด มีรายงานโครงการบูรณะอุโบสถ (สิม) วัดป่าเรไรย์ บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม ปีงบประมาณ 2558 (ห้างหุ้นส่วนจำกัดบูรณรักษ์, 2558) เนื้อหาระบุว่าเจ้าอาวาสองค์แรกได้ร่วมกับชาวบ้านสร้างอุโบสถ ในช่วง พ.ศ. 2454-2460 แล้วเสร็จในราวปี พ.ศ. 2460 แล้วจึงขอพระราชทานเขตวิสุงคามสีมา วันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ. 2460 ซึ่งสอดคล้องกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชนดงบังสันนิษฐานได้ว่า การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังของวัดป่าเรไรย์คงจะเขียนขึ้นราวช่วงเวลา พ.ศ. 2459-2460

ภาพประกอบที่ 4 ข้อมูลจิตรกรรมฝาผนังและข้อมูลวัดป่าไร่แบบย่อ

ด้านเรื่องราวและวรรณกรรมที่ใช้ในการเขียนภาพ เล่าเรื่อง ฝาผนังภายนอกด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือ เขียนวรรณกรรมเรื่องพระลัก-พระลาม ด้านทิศใต้และทิศตะวันตกเขียนเรื่องพระเวสสันดร ส่วนผนังภายในสิมช่างได้เขียนเรื่องราวผนังด้านในเรื่องพุทธประวัติ พระมาลัย และอดีตพุทธเจ้า เป็นที่น่าสังเกตว่าวรรณกรรมเรื่องพระเวสสันดร ช่างเขียนได้สอดแทรกภาพวิถีชีวิตชาวบ้าน สภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ของชุมชนลงไปในภาพอย่างกลมกลืน ทำให้มีเสน่ห์เพิ่มรสชาติในการชม ในส่วนของการจัดวางภาพ ช่างใช้วิธีการเขียนภาพตัวละครและพื้นฉากหลัง นอกจากนี้ยังมีการจัดกลุ่มและแบ่งภาพออกเป็นตอนๆ แล้วจึงทำการเขียนภาพบุคคลเป็นขั้นตอนหลัง จากนั้นจึงตัดเส้นเก็บรายละเอียดภาพ การเขียนภาพบุคคลมีลักษณะภาพเขียนท่าทางแบบนาฏลักษณ์คล้ายศิลปะไทยทางภาคกลาง และด้านเทคนิค วิธีการ พบว่าเทคนิคของช่างจะลงพื้น ด้วยสีน้ำตาลอ่อนๆ จากนั้นจึงทำการร่างภาพและเขียนสีตามลำดับ ดังจะเห็นได้จากภาพที่เป็นฉากหลังประเภท ต้นไม้แม่น้ำ ลำธาร สัตว์ สถาปัตยกรรม แบ่งภาพด้วยเส้นสีน้ำตาล สีเทาเป็นพื้นดิน โขดหิน ต้นไม้ กำแพง และเส้นลายลวดในรูปแบบต่างๆ

1.3 จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านยาง การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังเต็มทั้ง 4 ด้าน มีภาพและอักษรธรรมเขียนประกอบคำอธิบายเล่าเรื่อง ภาพเขียนส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระเวสสันดรเป็นหลัก และเรื่องอื่นๆที่พบ ได้แก่ พุทธประวัติ พระมาลัย ปาจิตต์-อรพิมพ์ และแทรกเนื้อเรื่องด้วยภาพวิถีชีวิต ส่วนผนังด้านในเขียนภาพพระองค์ใหญ่ในท่ายืน 17 องค์ มีลายแจกันดอกไม้สลัก นอกจากนี้มีภาพ

ทหาร ครุฑและเสือ จากหนังสือจิตรกรรมไทยประเพณี หนังสือชุดที่ 001 เล่มที่ 1 พ.ศ. 2533 กองโบราณคดี กรมศิลปากรเขียนโดย วรณิภา ณ สงขลา (2533) ระบุว่าช่างเขียนที่เขียนวัดนี้ ได้แก่ ช่างหน่าย หลวงพ่อผุย ครูกอง อาจารย์หลง และอาจารย์หิน สอดคล้องกับรายงานการสำรวจจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านยางโดยผู้แต่งคนเดียวกัน

วัดบ้านยาง	ช่างหน่าย	พระเวสสันดร	พระเจดีย์
	หลวงพ่อยุ่ ครูกอง อาจารย์หลง อาจารย์หิน	พระมัลลย์	
	สร้าง พ.ศ.2410 ว่างคามสีมา พ.ศ.2485	ปางจิตต์-อรพิม	
	ซ่อมแซมทำผนังใหม่และเขียนภาพ พ.ศ.2464	พระไสยาสน์/อัครสาวก	
	เขียนนามานาม "วัดยางทรงวราราม"	พระพุทธรูปยืน	
		ทหาร/เสือ/ครุฑ/แจกัน	

ภาพประกอบที่ 5 ข้อมูลจิตรกรรมฝาผนังและข้อมูลวัดบ้านยางแบบย่อ

จากการศึกษาวิเคราะห์จิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านยาง พบว่าเขียนขึ้นในปี พ.ศ. 2465 ข้อมูลของ วรณิภา ณ สงขลา และคณะ (2529) ในรายงานการสำรวจจิตรกรรมฝาผนัง วัดบ้านยาง ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ได้ทำการสัมภาษณ์นายนา ไอยรา อายุ 78 ซึ่งเป็นทายก (พ.ศ. 2529 ณ วันที่สัมภาษณ์ ซึ่งในเวลานั้นวัดบ้านยางขึ้นอยู่กับตำบลบัวมาศ) เล่าว่าเดิมอุโบสถมีอยู่แล้วและได้รับการซ่อมแซมเมื่อ 65 ปี ที่ผ่านมา (เทียบเท่ากับ พ.ศ. 2464) ในช่วงเวลาดังกล่าว ระบุว่าหลังจากสร้างสิมเสร็จ แล้วจึงเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังขึ้น ซึ่งงานวิจิตรของเพ็ญผกา นันทติลล (2541) และ ดาราพร เหมือนดอนอก (2541) ซึ่งสอดคล้องกับการสัมภาษณ์ พันธุ์ บุญคำ (2557) และธีรชัย บุญมาธรรม (2561) โดยอ้างอิงถึงสมุดบันทึกประวัติวัดบ้านยาง เขียนระบุเนื้อหาเอาไว้ว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านยางเขียนขึ้นในปี พ.ศ. 2465

สิมวัดบ้านยาง มีองค์ประกอบสำคัญคือ มีรูปสิงห์หน้าโบสถ์ หลวงพ่อทวง และหลวงพ่อยุ่ ปั้นให้เป็นรูปพลสิงห์ บันไดมีรูปคนเฝ้าข้างละ 1 คน

ช่างเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง คือ ช่างหน่วย ช่างเขียนสี คือ หลวงพ่อผุย ครูกองอาจารย์หลง อาจารย์เหิน โดยสีที่ใช้เป็นสีกระป๋องจากนครราชสีมา ช่างหน่วยร่างภาพด้วยดินสอ รูปช้าง ม้า จะร่างบนกระดาษก่อน แปะปรุเส้น แล้วจึงเขียนภาพ (วรรณิภา ณ สงขลา และคณะ, 2529)

ด้านรูปแบบและการจัดวางภาพในการวางตำแหน่ง ไม่มีรูปแบบและแบบแผนที่ชัดเจน ช่างเขียนมีอิสระในการจัดวางตำแหน่งในการสื่อสาร ซึ่งน่าจะเป็นวิธีการการแก้ปัญหาพื้นที่ว่าง และการแบ่งพื้นที่ของภาพไปในตัว ช่างเขียนได้เขียนลดทอนลงไปบนบริเวณขอบด้านบนของผนังรอบอุโบสถ เสาที่คั่นระหว่างห้องเสา รวมทั้งกรอบประตู หน้าต่าง การแบ่งพื้นที่ว่างของภาพโดยแยกเป็นเรื่องหรือเป็นตอนๆ โดยใช้เส้นที่มีรูปแบบต่างๆ เป็นเส้นตรง เส้นคลื่นที่เป็นอิสระวาดไปตามแนวนอนเป็นส่วนใหญ่ การจัดวางภาพและพื้นที่เป็นฉากหลัง ช่างเขียนใช้วิธีการเขียนและวาดภาพ วาดไปตามแนวนอนของผนัง การเขียนภาพบุคคล สัตว์ และสิ่งแวดล้อมที่เป็นพื้นภาพประกอบเรื่อง ภาพสัตว์ค่อนข้างให้ความรู้สึกที่มีชีวิตและสมจริงและมีขนาดใหญ่

ด้านเทคนิค วิธีการเขียนและการระบายสี ช่างเขียนได้ใช้เส้นและสีเขียนตามเนื้อหาของเรื่องและองค์ประกอบ มีวิธีการใช้สีดำในการตัดเส้นเพื่อให้เป็นภาพเด่นขึ้นมาโดยใช้เส้นเขียนเพื่อกำหนดขอบเขตภาพ มีลักษณะแบน 2 มิติ สีที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นสีน้ำเงินครามและสีเทา โดยมีสีอื่นประกอบรองลงมา สีน้ำตาลแดง สีเหลือง สีเขียว สีขาว ดำ เป็นต้น แล้วนำผสมให้เกิดสีใหม่ตามที่ช่างเขียนต้องการ จากนั้นจึงผสมกับยางไม้แล้วจึงระบายลงบนภาพฝาผนัง การวาดภาพนั้นช่างเขียนได้เตรียมพื้นโดยใช้สีขาวทารองพื้นของผนังอุโบสถทั้งหมดก่อน แล้วจึงทำการวาด วิธีที่ใช้เห็นได้จากการร่างภาพด้วยดินสอก่อน แล้วจึงวาดภาพระบายสีตัดเส้น ภาพต้นไม้ ใบไม้ใช้วิธีการเขียนหลายวิธี โดยใช้เขียนแบบเป็นใบๆ แล้วตัดเส้น แบบใช้พู่กันแต้มเป็นจุดๆ แบบเขียนใบไม้ เป็นเส้นหยักตามแนวนอน การเขียนภาพภูเขา และโขดหิน เขียนเป็นก้อนหินใหญ่ เล็ก สลับกันสีต่างๆ เช่น คราม ขาว น้ำตาล และสีเหลือง และการเขียนภาพน้ำด้วยสีน้ำเงินครามสีเดียวกับเมฆ และจาก

การสัมภาษณ์ วีรพล แยมศรี (2558) และ พันธ บัญคำ (2557) ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้สีธรรมชาติ ได้แก่ สีเหลืองได้จากแก่นไม้ (ไม้ขนุน) น้ำตาลแดงได้จากดิน สีขาวได้จากหินปูนหรือเปลือกหอย สีดำได้จากเขม่าไฟผสมกับถ่าน ส่วนสีเขียวได้จากเปลือกลิ้นฟ้า (ต้นเพกา) และสีน้ำเงินได้จากต้นครามที่ปลูกใช้เอง

2. การวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่ภาพวิถีชีวิตชาวบ้านของจิตรกรรมฝาผนัง

การศึกษาภาพวิถีชีวิตของชาวบ้านในจิตรกรรมฝาผนัง จำนวน 3 วัด ได้แก่ วัดโพธาราม วัดป่าเรไรย์ และวัดบ้านยาง จังหวัดมหาสารคาม ทำการคัดเลือกภาพวิถีชีวิตร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่การศึกษา สามารถเลือกประชากรภาพนำมาศึกษาได้ จำนวน 188 ภาพ จัดเรียงภาพตามการดำเนินวิถีชีวิตของชาวบ้านตั้งแต่เกิด เติบโต แต่งงาน ทำมาหากินเลี้ยงชีพ แก่ และตาย

ภาพประกอบที่ 6 ภาพแสดงพื้นที่การศึกษาและภาพวิถีชีวิตชาวบ้านในจิตรกรรมฝาผนังตั้งแต่ เกิด-ตาย

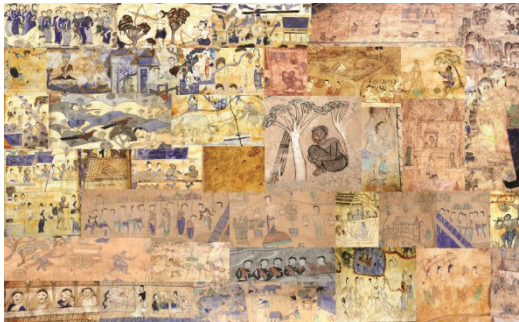
เพื่อให้เห็นภาพโครงสร้างทางสังคมในภาพวิถีชีวิตของชาวบ้านชัดเจนขึ้น จึงนำภาพทั้งหมดมาจัดหมวดหมู่ตามแนวคิดทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ผลการวิเคราะห์สรุปได้ 3 กลุ่ม ดังนี้ 1.วิถีครอบครัว 2.วิถีชุมชน และ 3.สภาพแวดล้อมทางกายภาพ

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง	ภาพวิถีชีวิตชาวบ้าน		
	วิถีครอบครัว	วิถีชุมชน	สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ
วัดโพธาราม	23	28	19
วัดป่าเรไรย์	13	11	15
วัดบ้านยาง	24	30	25
รวม	60	69	59
	188		

ภาพประกอบที่ 7 จำนวนการจัดกลุ่มภาพวิถีชีวิตชาวบ้านในจิตรกรรมฝาผนังทั้ง 3 วัด

กลุ่มภาพที่ 1 ภาพที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตวิถีครอบครัว จำนวน 60 ภาพ

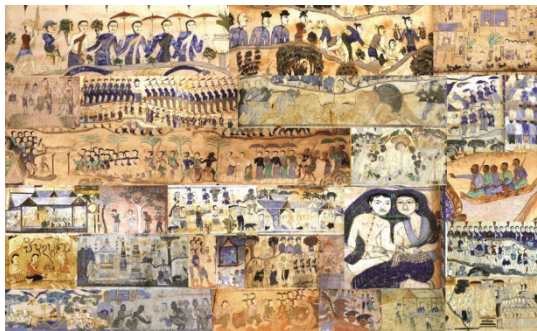

ภาพประกอบที่ 8 กลุ่มภาพเกี่ยวกับวิถีครอบครัว

เมื่อนำมาเรียบเรียงใหม่สามารถเห็นเรื่องราวในครอบครัว ที่มีพ่อแม่ ญาติพี่น้องรวมถึงปู่ย่า ตายาย ลุงป้า น้าอา ที่อยู่ร่วมในครอบครัว คอยดูแลเอาใจใส่ ต่อลูกหลานในบ้านของตน ปลุกฝังค่านิยม ขนบธรรมเนียมต่างๆ ในวิถีของการ ดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นวัฒนธรรมการเลี้ยงดูลูกหลานของคนอีสาน ดังปรากฏในภาพ เช่น ฝาผนังด้านนอก หิศตะวันตกของวัดบ้านยาง ที่ช่างเขียนได้ถ่ายทอดเกี่ยวกับ บทบาทหน้าที่ของ พ่อ แม่ และลูก จากกลุ่มภาพจะเห็นบทบาทของพ่อในการอบรม สั่งสอนลูกชาย ในการทำมาหากิน ทำนา ปลุกพืช เลี้ยงสัตว์ไว้ใช้งาน การทำเครื่องมือเครื่องใช้ไว้ทำมาหากิน ซึ่งการทำเครื่องมือเครื่องใช้ เพื่อหาอาหารจากแหล่ง ธรรมชาติดังปรากฏในภาพชาวบ้านไถนา ด้านทิศเหนือของวัดบ้านยาง แสดงให้เห็น

ถึงความรู้ในการดำรงชีวิตเกี่ยวกับการทำมาหากินสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมผูกพันและพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ ส่วนแม่มีบทบาทต่อการอบรมสั่งสอนให้ลูกหญิงในด้านงานบ้าน ตักน้ำ ทอผ้า หุงหาอาหารในครัวเรือน ดังปรากฏเห็นจากภาพหญิงชาวบ้านกำลังตักน้ำ ด้านทิศตะวันออกของวัดบ้านยาง ส่วนบทบาทของลูกๆ ภายในครอบครัวก็จะเชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่เป็นอย่างดี ดังจะพบภาพที่แสดงให้เห็นการให้ความเคารพนับถือโดยให้เกียรติผู้ใหญ่หน้าในโอกาสต่างๆ ตัวอย่าง เช่น ขบวนแห่ในภาพสดสงที่ฝافนังภายนอก ด้านทิศตะวันตก วัดป่าเรไรย์ เป็นต้น ด้วยความใกล้ชิดและสัมพันธ์กัน จะเห็นว่าช่างเขียนได้ทำการสอดแทรกเรื่องราวดังกล่าวลงบนจิตรกรรมฝافนังแสดงให้เห็นข้อเท็จจริงในวิถีชีวิตชาวบ้านไว้ได้อย่างสมจริง

กลุ่มภาพที่ 2 ภาพที่เกี่ยวกับวิถีชุมชน จำนวน 69 ภาพ

ภาพประกอบที่ 9 กลุ่มภาพเกี่ยวกับวิถีชุมชน

เมื่อนำมาเรียบเรียงใหม่แสดงให้เห็นเรื่องราววิถีชุมชนชาวบ้านมีศูนย์กลางอยู่ที่วัดกิจกรรมงานบุญใดๆ ของส่วนรวมจะทำกันที่วัด งานบุญประเพณีต่างๆ ตลอดจนการละเล่นมหรสพ พระสงฆ์จะเป็นผู้นำทางจิตใจ ตลอดจนเป็นครูสอนลูกสอนหลานผู้ชาย วัดจึงเป็นทั้งโรงเรียนและหอประชุมเพื่อกิจกรรมของชุมชน ซึ่งมีคนเฒ่าคนแก่ที่ชาวบ้านเคารพรักนับถือเป็นผู้นำ ผู้ที่แนะนำให้คำปรึกษา มีความแม่นยำใน

ข้อห้าม กฎระเบียบ ประเพณีการดำเนินชีวิต และช่วยตัดสินใจลดความเสี่ยงความขัดแย้งในชุมชน อีกทั้งยังช่วยกันแก้ไขปัญหาต่างๆ เช่น ภาพขบวนแห่พานดอกไม้ที่มีการแห่ดอกไม้ในงานบุญผะเหวด(เวสสันดร) ที่ผาผึ้งภายนอกด้านทิศเหนือ อุโบสถวัดโพธาราม ประเพณีสงกรานต์ บุญข้าวเม่า การหตสรง เป็นต้น หรือภาพเกี่ยวพิธีกรรม เช่น ให่วัฬี ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติยังคงเชื่อในเรื่องผีต่างๆ เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีเรือน ผีนา ผีป่า (รักษาหมู่บ้าน) บรรพบุรุษได้จัดระบบและกลั่นกรอง สั่งสอน สืบทอดกันมาเป็นเวลานาน โดยเรียกรวมกันว่า“ฮีดลีสอง คองลีสี่” ความเชื่อในลัทธิพราหมณ์ ยังคงฝังแน่นเช่นเดียวกับชาวบ้านทั่วไปที่ยังคงปฏิบัติกันอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน ตัวอย่างเช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญในโอกาสต่างๆ เช่น การเกิด การแต่งงาน เป็นต้น ดังภาพที่ผาผึ้งภายนอก ข้างอุโบสถด้านทิศใต้ วัดป่าเรไรย์ ส่วนในความเชื่อด้านการตาย จะเห็นได้จากขบวนแห่ศพของชาวบ้าน ในภาพผาผึ้งภายในอุโบสถ ด้านทิศเหนือของวัดโพธาราม มีญาติพี่น้อง รวมทั้งคนในชุมชนมาร่วมงาน พระเถระถือสายสิญจน์เดินนำ ตามด้วยคนหามโลงศพ ด้านความเชื่อในเรื่องการเกิดในภพหน้า ต้องเผาสีของเครื่องใช้ไปด้วย ผู้ตายจะได้มีใช้ในภพหน้า ในวิถีชุมชนชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา มีศูนย์กลางอยู่ที่วัด กิจกรรมงานบุญส่วนรวมจะทำกันที่วัด งานบุญประเพณีต่างๆ ตลอดจนการละเล่นมหรสพ พระสงฆ์จะเป็นผู้นำทางจิตใจ ตลอดจนเป็นครูสอนลูกสอนหลานผู้ชาย ซึ่งบวชเรียนในขณะที่สมัยยังไม่มีโรงเรียนแต่ในทางปฏิบัติยังยึดมั่นอยู่ในความเชื่อสถาบัน 3 หลัก คือ ศาสนาพุทธ พราหมณ์ และผี

กลุ่มภาพที่ 3 สภาพแวดล้อมทางกายภาพ จำนวน 59 ภาพ

ภาพประกอบที่ 10 กลุ่มภาพเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ

เมื่อนำมาเรียงร้อยใหม่ พบสภาพแวดล้อมมีความหลากหลาย เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการเลือกทำเลที่ตั้ง ถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของมนุษย์ตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะวิถีการตั้งบ้านเรือนของคนอีสาน ที่ส่วนใหญ่เลือกพื้นที่บริเวณที่ราบลุ่มที่มีแม่น้ำสำคัญ ๆ รวมทั้งอาศัยอยู่ตามริมหนอง บึง ถ้าตอนใดเกิดน้ำท่วมถึงก็จะขยับไปตั้งอยู่บนโคกหรือเนินสูง เพราะเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต

ดังภาพเขียนที่ช่างเขียนได้แสดงออก ปรากฏทุกพื้นที่การศึกษา แสดงให้เห็นสิ่งแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์เป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในชีวิตของชาวบ้าน การเลือกทำเลที่ตั้งบ้านของชุมชนเป็นที่ราบลุ่ม เหมาะแก่การเพาะปลูกข้าว จะเห็นได้จากภาพ การทำนา หาลา เขียนไว้ด้านนอกของผนัง ด้านทิศตะวันตกของอุโบสถ วัดโพธาราม นอกจากนี้ยังมีภาพนก และสัตว์ป่านานาชนิด เช่น หมูป่า หมี กวาง กระรอก อีเห็น ที่ฝาผนังด้านทิศใต้ วัดบ้านยาง ช่างเขียนได้เขียนภาพสัตว์แต่ละชนิดได้อย่างสมจริง ที่มีบริบทแวดล้อมไปด้วยต้นไม้ หลากหลายชนิด รวมทั้งเป็นยาสมุนไพรรักษาโรค ส่วนไม้ผลที่ช่างเขียนบันทึกไว้ที่ฝาผนังภายในข้างอุโบสถ ด้านทิศเหนือ วัดโพธาราม นอกจากเหมือนจริงแล้วยังใช้เป็นองค์ประกอบของภาพฉากสะท้อนถึงสภาพแวดล้อม ที่มีป่าไม้อันอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งอาหารสำคัญของชาวบ้าน อีกทั้งเป็นแหล่งวัสดุหาง่ายที่นำมาสร้างบ้านอยู่อาศัยของตนเอง

ภาพประกอบที่ 11 การเปรียบเทียบวิถีชีวิตจากจิตรกรรมฝาผนังกับวิถีชีวิต
คนในชุมชนจริง

อภิปรายผล

ภาพจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดมหาสารคามเป็นภาพที่นิยมเขียนขึ้นใน
ฝาผนังอุโบสถ ปรากฏให้เห็นทั้งภายนอกและภายใน การเขียนภาพอันเนื่องจากเพื่อ
ใช้ในการอบรมสั่งสอนคนในชุมชนให้เป็นคนดี การเขียนภาพถูกสร้างขึ้นตาม
วัตถุประสงค์เดิม คือ การใช้สอนหลักธรรมตามหลักพุทธศาสนา และยังมีการเขียน
เล่าเรื่องวรรณกรรม ซึ่งแสดงถึงคุณค่าด้านอีกทั้งยังการเป็นแหล่งรวมรวมของ
ภูมิปัญญา เป็นการใช้ภาพแทนคำในการสื่อสาร สอดแทรกเรื่องราวบอกเล่าเรื่อง
สังคมและชุมชนของตัวเอง รูปแบบการเขียนที่อิสระไม่จัดอยู่ในกรอบจารีตประเพณี
นิยม

ช่างเขียนได้บันทึกภาพหมู่บ้าน ชุมชน สังคมของตนเอง สื่อสะท้อนให้เห็น
เกี่ยวกับการหาอยู่หากิน สิ่งของเครื่องใช้ การแต่งกาย การดำเนินวิถีชีวิตที่เกิดขึ้น
ประจำวันในวิถีครอบครัว ซึ่งสอดคล้องจากให้สัมภาษณ์ของ จันดา นามวิเศษ (2561)
กล่าวว่าในอดีตต้องไปซื้อผ้าที่ตลาดพยุหะภูมิพิสัย สะท้อนให้เห็นภาพเขียนจิตรกรรม
ฝาผนังภายใน ด้านหน้าอุโบสถทิศตะวันออกของวัดโพธาราม ที่แสดงถึง การค้าขาย
ในตลาดคนจีนแขวนกางเกงขาย ชาวบ้านเดินทางไปตลาด หญิงสาวชาวบ้านหาบ
ข้าวของเป็นการจ่ายตลาดโดยการหาบตะกร้า เอาข้าวสารและของที่มีอยู่ในชุมชน
ไปขายในตลาด เมื่อได้เงินก็จะซื้อของกลับบ้าน แสดงให้เห็นที่ว่าเมืองพยุหะภูมิพิสัย

ปีที่ 16 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2567

(ในเวลานั้นพื้นที่ตำบลงบังขึ้นอยู่กับเมืองพยุหะภูมิพิสัยหรือ อำเภอพยุหะภูมิพิสัย ในปัจจุบัน) เป็นแหล่งการค้าสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย เรื่องพัฒนาการของ สังคมอีสาน ในพุทธศตวรรษที่ 24-25 (ประนุช ทรัพย์สาร, 2550) ที่กล่าวว่า ชาว กุลา (ตองสู่) พ่อค้าจากพม่าที่เดินทางเข้ามาค้าขายในภาคอีสาน มีลักษณะทำการ ค้าเป็นครั้งคราว เร่ขายและซื้อสินค้าไปเรื่อย ๆ ซื้อผ้าจากชาวจีนออกไปขาย เพราะ ได้กำไรมาก สินค้าประเภทผ้าที่ซื้อไป เช่น ไหม ผ้าหางกระรอกไหม ผ้าจีนไหม เอา ไปขายที่เมืองมะละแหม่ง ส่วนเงินที่ใช้เป็นเงินแถบหรือเหรียญรูป และเป็นที่น่า สังเกตว่าการค้าของชาวกุลานั้นไม่แข่งกับชาวจีนเพราะไม่อยู่ในตลาด ซึ่งลักษณะ การค้าสอดคล้องกับภาพจิตรฝาผนังวัดโพธารามและภาพที่ผนังภายนอกข้างอุโบสถ ด้านทิศเหนือ วัดบ้านยาง ซึ่งช่างแต้มได้เขียนบันทึกภาพจากประสบการณ์ที่เห็นมา ไว้ในภาพ อันเป็นข้อเท็จจริงที่ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ด้านการค้าของชุมชน

ด้านความเชื่อ เนื้อหาและเรื่องราวที่ใช้ในการเขียนภาพเกี่ยวกับพุทธศาสนา เป็นหลัก แต่จะมีสอดแทรกความเชื่อพราหมณ์และผีลงไปในภาพ โดยเรื่องราวของ พุทธศาสนาจะเห็นได้จากวรรณกรรมที่เป็นพุทธประวัติ พระเวสสันดร พระมาลัย ความเชื่อพราหมณ์แทรกไปในเรื่องของพุทธศาสนา ส่วนความเชื่อเรื่องผีมีการแทรก ลงไปในวรรณกรรมเรื่องพระเวสสันดร เช่นภาพที่ชาวบ้านเรียกผีทักแท หรือคนมี หาง โดยชาวบ้านเปรียบเทียบกับคนอ่อนแอตัวเล็ก เรียกว่า ชีทักแท (ไส้เดือนสีแดง) ใช้ในการสอนคติธรรม ซึ่งหนูเปลี่ยน ศรีโอง (2562) กล่าวถึง “ผู้ทุกขให้เลี้ยมม้า ผู้กำพร้าวให้เลี้ยมหมู” สะท้อนความหมายให้เห็นถึงคำสอนว่า ผู้ทุกขนั้นให้เลี้ยมม้า หมายถึงว่า เป็นคนต้องทำตัวให้รวดเร็วว่องไวเหมือนม้า ทนเหตุการณ์อยู่เสมอ ส่วน กำพร้าวให้เลี้ยมหมู หมายถึงให้ขยันทำมาหากิน ขุดดินเหมือนหมู อย่าขี้เกียจทำอะไร สิ้นหวัง วันข้างหน้าก็จะประสบความสำเร็จ รุ่งเรือง เป็นต้น

ด้านรูปแบบภาพและการจัดวางภาพ ในการวางตำแหน่ง ไม่มีรูปแบบและ แบบแผนที่ชัดเจนแน่นอนว่าจะให้อยู่ด้านบนหรือด้านล่าง กล่าวคือ ช่างเขียนมีอิสระ ในการจัดวางตำแหน่ง ในการสื่อสารและการเล่าเรื่องโดยให้ความสำคัญกับโครงเรื่อง มากกว่า ความเหมาะสมของภาพและขนาดภาพ ซึ่งน่าจะเป็นวิธีการการแก้ปัญหา

พื้นที่ว่างในการเขียนรูปของช่าง ส่วนการเขียนภาพภูเขาและ โขดหิน เขียนเป็นก้อนหินใหญ่ เล็ก สลับกันสีต่างๆ โดยมีสีหลักๆ เช่น สีน้ำเงิน ส้ม ฟ้ำ เขียว ขาว ดำ น้ำตาล และสีเหลือง

ด้านเทคนิค วิธีการ ได้แก่ การใช้สีและตัดเส้น สำรจพบว่า สีที่ใช้ในการเขียนภาพพระบายสี ที่ได้จากธรรมชาติ และสีเคมี จากการสัมภาษณ์ สิงห์ รักษาชาติ ให้ความเห็นไว้ว่า เคยเห็นกระเบื้องสี ที่นายหน่วย สุวรรณบุตร หรือช่างหน่วยใช้เขียนภาพ เก็บรักษาเอาไว้ลูกหลานของท่านที่บ้านแดง ซึ่งสอดคล้องกับเอกสารของวรรณิภาณ สงขลา และคณะ (2529) กล่าวถึงการใช้สีเขียนภาพของวัดบ้านยางว่าใช้สีกระป๋องจากนครราชสีมา จากข้อมูลดังกล่าวทำให้ทราบว่าได้มีการใช้สีเคมีเขียนภาพในจิตรกรรมฝาผนัง ด้านเทคนิคการเขียนช่างเขียนได้ใช้เส้นและสีดำในการตัดเส้นเพื่อให้เป็นภาพเด่นขึ้นมา และใช้เส้นเขียนเพื่อกำหนดขอบเขตภาพ และสร้างความรู้สึกให้รับรู้ว่าเป็นภาพอะไรที่ช่างต้องการสื่อสาร เมื่อระบายสีแล้วจึงตัดเส้นตามภาพที่ได้จะมีลักษณะแบน 2 มิตินอกจากนี้ยังพบการเขียนภาพ ในลักษณะแบบภาพขีวลักษณ์ (Animation) ที่แสดงความต่อเนื่อง และรูปแบบภาพลักษณะเป็นแบบงานเรขศิลป์ (Graphic)

ช่างเขียน หรือช่างแต้มที่เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดมหาสารคาม มีทั้งที่เป็นพระภิกษุ ได้แก่ หลวงพ่อผุย ช่างเขียนวัดบ้านยาง ส่วนที่เป็นฆราวาส แต่เคยบวชเรียนมาแล้ว ได้แก่ จารย์ชาลาย ช่างทุกคนมีความเชื่อและเข้าใจในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี และเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งสามารถสืบทอดภายในครอบครัว โดย เสถียร พุทโธสง (2558) ให้ความเห็นจากการแบ่งพื้นที่ในการเขียนภาพของวัดโพธารามว่า ในการเขียนมีการแบ่งพื้นที่ในการทำงาน โดยช่างสิงห์รับผิดชอบการเขียนผนังด้านทิศใต้ และทิศตะวันตกทั้งภายนอกและภายใน โดยมีลูกมืออีก 2 คนคือ ช่างจำปี และช่างชาลี วงศ์วาด ซึ่งเป็นลูกชายช่างสิงห์ ส่วนจารย์ชาลาย รับผิดชอบการเขียนผนังด้านทิศเหนือและตะวันออก ซึ่งช่างชาลี วงศ์วาดเป็นผู้ที่ช่วยช่างสิงห์เขียนภาพวัดโพธาราม และติดตามไปเขียนที่วัดป่าเรไรย์ ซึ่งสอดคล้องกับสุมาลี เอกชนนิยม (2548) กล่าวว่า ช่างสิงห์ อยู่บ้านเลขที่ 1 หมู่ 3 บ้านคลอง

จอบ ตำบลลานสะแก อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ช่างสิงห์มีภรรยาชื่อป่องหรือเขียว เป็นคนบ้านคงบัง อำเภอนาดูน มีบุตรด้วยกัน 5 คน โดยลูกคนที่ 4 ชื่อลี เป็นลูกชายฝึกหัดเขียนรูปกับช่างกับสิงห์ ช่วยเขียนรูปที่วัดโพธารามและวัดป่าเรไรขณะที่อายุยังไม่ถึง 20 ปี

เพื่อให้เข้าใจบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่น ความสัมพันธ์กับแนวคิดทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ทัลคอตต์ พาร์สันส์ อธิบายสังคมและวัฒนธรรมในชุมชน ด้วยกระบวนการวิเคราะห์ว่าสังคมมีระบบต่างๆ ที่กำลังทำหน้าที่อยู่เพื่อที่จะเคลื่อนไปข้างหน้า สังคมต้องมีระบบปฏิบัติการที่ระบบที่เกี่ยวข้องกัน คือ ระบบร่างกายและสภาพแวดล้อม ระบบบุคลิกภาพ ระบบสังคม และระบบวัฒนธรรม งานพิศ สัตย์สงวน (2551) กล่าวถึงทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่โดยอ้างจาก แรตคลิฟฟ์ บราวน์ ที่มีแนวความคิดว่าระบบสังคมต่างๆ ประกอบไปด้วย โครงสร้างและกิจกรรม โดยที่โครงสร้างทางสังคมคือ แบบแผนที่อยู่ได้นาน โดยประชากรมีความสัมพันธ์ร่วมกันทั้งระหว่างคนกับคน และกับสิ่งแวดล้อม ในความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน โดยสามารถนำมาอธิบายภาพเขียนบนฝาผนังที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต สังคมและวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่นได้ เช่น กิจกรรมทางด้านครอบครัว ญาติพี่น้อง ศาสนา ความเชื่อ เศรษฐกิจ เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากภาพจิตรกรรมฝาผนัง วิถีครอบครัว วิถีชุมชน และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ มีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน

ทัลคอตต์ พาร์สันส์ กล่าวถึงหน้าที่พื้นฐานสี่ประการเรียกว่า AGIL สังคมมีระบบปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกัน คือ ระบบร่างกายและสภาพแวดล้อม ระบบบุคลิกภาพ ระบบสังคม และระบบวัฒนธรรม ที่มีการปรับตัว A (Adaptation) เห็นได้จากภาพที่ทำมาหากิน ทำนา หาปลา จากภาพฝาผนังด้านนอก ทางทิศตะวันตก วัดโพธาราม ภาพล่าสัตว์ป่าบนฝาผนังด้านทิศตะวันออก วัดบ้านยาง ภาพการเลี้ยงชีพครอบครัว การปรับตัวโดยที่สมาชิกในครอบครัวการต้องมึนงานทำ เพื่อความอยู่รอดของคนในครอบครัว ภาพวิถีชุมชน จะเห็นว่าการอยู่ร่วมอาศัยกันเป็นชุมชนเติบโตมาจากกรอบประเพณีวัฒนธรรมเดียวกันเหมือนกับชุมชนทั่วไปในภาคอีสาน ปฏิบัติยังยึดมั่นอยู่ในความเชื่อสถาบัน 3 หลัก คือ ศาสนาพุทธ พราหมณ์ และผี

ความเชื่อทั้งสาม บรรพบุรุษได้จัดระบบและกลั่นกรอง ปรับตัว และผสมผสาน เห็นได้จากเนื้อหาและเรื่องราวที่ใช้ในการเขียนภาพเกี่ยวกับพุทธศาสนาเป็นหลัก โดยมีวรรณกรรมที่เป็นพุทธประวัติ พระเวสสันดร พระมาลัย แต่จะมีสอดแทรกความเชื่อเกี่ยวพราหมณ์ เช่น ภาพบายศรี ที่เขียนอยู่ด้านผนังทิศใต้ และภาพที่ชาวบ้านเรียก ผีทักแท หรือคนมีหาง เปรียบเทียบกับคนอ่อนแอตัวเล็ก เรียกว่า ชี๊ทักแท (ไส้เดือนสีแดง) ใช้ในการสอนคติธรรม เขียนแทรกลงไปในวรรณกรรมเรื่องพระเวสสันดร ที่ผนังด้านทิศตะวันตก วัดป่าเรไรย์ ภาพสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ การปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม การเลือกทำเลที่ตั้ง เห็นได้จากภาพเขียนที่ฝาผนังด้านทิศใต้ วัดบ้านยาง ช่างเขียนได้เขียนภาพสัตว์ แวดล้อมไปด้วยต้นไม้نانาชนิด รวมทั้งเป็นยาสมุนไพร รักษาโรค ภาพไม้ผลที่ฝาผนังภายในข้างอุโบสถ ด้านทิศเหนือ วัดโพธาราม สะท้อนถึงการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม มีป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร อีกทั้งเป็นแหล่งวัสดุหาง่ายที่นำมาสร้างบ้านอยู่อาศัย และต้องมีเป้าหมาย G (Goal attainment) สมาชิกต่างมีหน้าที่เพื่อบรรลุเป้าหมายนั้นร่วมกัน ภาพวิถีครอบครัวซึ่งเป็นหน่วยย่อยที่เล็กที่สุดของสังคม พ่อมีหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัวและสอนลูกชาย แม่มีหน้าที่ดูแลบ้าน และสอนลูกสาว ในการอบรมสั่งสอนจากผู้ใหญ่จึงเป็นเรื่องที่สำคัญมาก สำหรับบทบาทของลูกๆ ภายในครอบครัวก็จะเชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่เป็นอย่างดี ในภาพวิถีชุมชน ประเพณีต่างๆ ที่เขียนขึ้นบนฝาผนังแสดงออกให้เห็นว่า ชาวบ้านจะมาร่วมงานประเพณีที่สำคัญในชุมชนทั้งหมู่บ้าน เช่น พิธีฮุดสง เป็นการเล่นน้ำพิเศษ โดยปกติใช้กับพระภิกษุเพื่อเป็นการเกื้อหนุนยศศักดิ์ให้แก่สงฆ์ตามประเพณีของชาวอีสานแต่เดิม ซึ่งชาวบ้านเป็นผู้เลือกและยกย่องสงฆ์เอง ภาพสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เห็นได้จากการเลือกทำเลที่ตั้งหมู่บ้าน แหล่งน้ำเป็นสิ่งสำคัญต่อชีวิต การเลือกทำเลที่ตั้งหมู่บ้าน จึงนับเป็นสถานที่อันดับแรกของการอยู่อาศัยแหล่งน้ำ การตั้งชุมชนจึงอยู่ตามริมหนอง คลอง บึง ซึ่งช่างเขียนได้ใช้เขียนเป็นภาพฉากประกอบในการเล่าเรื่องในจิตรกรรมฝาผนังของทุกพื้นที่การศึกษา ในส่วนด้านบูรณาการ (Integration) เห็นได้จากเรื่องราววิถีชุมชน ที่เป็นภาพ งานบุญประเพณีต่างๆ ตลอดจนการละเล่นมหรสพ พระสงฆ์จะเป็นผู้นำทางจิตใจ ชาวบ้านมีศูนย์กลางอยู่ที่วัดกิจกรรม

งานบุญ ใดๆ ของส่วนรวมจะทำกันที่วัด ตลอดจนเป็นครูสอนลูกสอนหลานผู้ชาย วัดจึงเป็นทั้งโรงเรียนและหอประชุมเพื่อกิจกรรมของชุมชน ซึ่งมีคนเฒ่าคนแก่ที่ชาวบ้านเคารพรักนับถือเป็นผู้นำ ผู้ที่แนะนำให้คำปรึกษา มีความแม่นยำในข้อห้าม กฎระเบียบ ประเพณีการดำเนินชีวิต และช่วยตัดสินไกล่เกลี่ยความขัดแย้งในชุมชน อีกทั้งยังช่วยกันแก้ไขปัญหาต่างๆ การรักษาแบบแผน L (Latency) การอยู่ร่วมกันแบบสันติสุข การสื่อสารและการสร้างความเข้าใจร่วมกัน จิตรกรรมฝาผนังเป็นเครื่องมือที่ถูกใช้สอนและเรียนรู้ จาริต ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรมทางสังคม คนรุ่นก่อนๆ จะได้รับการเคารพนับถือจากคนรุ่นต่อๆ มา และด้วยความสัมพันธ์ของครอบครัวแบบเครือญาติ จึงมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในด้านต่างๆ จะเห็นว่าภาพวิถีครอบครัวสอดคล้องกับระบบสังคม เห็นได้จากภาพที่ช่างเขียนที่แสดงให้เห็นการให้ความเคารพนับถือ โดยให้เกียรติผู้ใหญ่นำหน้าในโอกาสต่างๆ เช่น ภาพขบวนแห่ในภาพสดทรงที่ฝาผนังภายนอก ด้านทิศตะวันตก วัดป่าเรไรย์ เป็นต้น

การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง จังหวัดมหาสารคาม ถึงแม้จะสร้างขึ้นมาประดับอุโบสถเพื่อความสวยงามแล้ว ภาพยังถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อใช้ในการอบรมสั่งสอนคนในชุมชนให้ทำความดี ประพฤติดี ปฏิบัติดี ในวิถีความเชื่อ เป็นกรอบหรือแนวทางที่ใช้ในการปฏิบัติ เพื่อประโยชน์สุขสงบร่มเย็น สอดคล้องกับการศึกษาคคุณค่าของจิตรกรรมฝาผนังไทยของ จิรวัดน์ พิระสันต์ (2540 อ้างจาก สมชาติ มณีโชติ, 2529; สุพจน์ สุวรรณภักดี, 2533; จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, 2525) ช่วยให้เราทราบถึงร่องรอยของอดีตที่ถูกบันทึกไว้เป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ เห็นได้จากภาพตลาดพยุภุมิพิสัยที่จารย์ชาลาย เขียนไว้ที่ผนังด้านในทิศตะวันออก วัดโพธาราม แสดงถึงการค้าของคนจีนขายผ้า และชาวภูลา(ตองสูง)พ่อค้าจากพม่าที่เดินทางเข้ามาค้าขายในภาคอีสาน เขียนไว้ที่ผนังภายนอก ด้านทิศเหนือ วัดบ้านยาง ทำให้ทราบเส้นทางการค้าและความสัมพันธ์ของชุมชนภายนอก เป็นที่น่าสังเกตว่าการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดมหาสารคาม เขียนขึ้นเขียนในช่วง พ.ศ. 2450-2465 ทั้งหมดอยู่ในช่วงเวลาเดียวกัน แสดงให้เห็นว่าวัดและชุมชนในแต่ละแห่งมีการปรับตัวในปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการใช้สอยอุโบสถในชุมชนของตนเอง ด้านการสืบทอด

การอบรมสอนลูกหลานเห็นได้จากช่างสิงห์ วงศ์วาด ได้ให้ช่างชาลี วงศ์วาด (ลูกชาย) มาช่วยเขียนวัดโพธาราม วัดป่าเรไรย์ และวัดท่าเรียบ จังหวัดบุรีรัมย์ หลวงพ่อฝูย ซึ่งเป็นลูกมือช่างหน่ายเขียนภาพที่วัดบ้านยาง เมื่อถูกนิมนต์ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดสระบัวแก้ว จังหวัดขอนแก่น ได้นำเอารูปแบบอุโบสถวัดบ้านยาง ไปสร้างอุโบสถวัดสระบัวแก้ว ด้านการใช้สีเขียนภาพ มีการใช้สีกระป๋องซึ่งเป็นเคมีเขียนภาพ เป็นการนำจากจังหวัดนครราชสีมา จากข้อมูลดังกล่าวทำให้ทราบว่าได้ชุมชนแต่ละชุมชนไม่ได้โดดเดี่ยว สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์และความผูกพันมีการคบค้าสมาคมติดต่อกันไปมาระหว่างชุมชนกับสังคมอื่นด้วย

ผลการวิจัยพบว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังของจังหวัดมหาสารคาม เขียนขึ้นในช่วง พ.ศ. 2450-2465 จิตรกรรมฝาผนังถูกสร้างขึ้นมาให้มีบทบาทหน้าที่สอนธรรมะ จริยธรรม นอกจากนี้ยังสอนการอยู่ร่วมกันในสังคม นอกจากนี้ยังพบบทบาทหน้าที่ใหม่ในปัจจุบันเพิ่มขึ้น เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาและประวัติศาสตร์ชุมชน สะท้อนให้เห็นเรื่องราววิถีชีวิตคนในชุมชนของตนเอง แสดงให้เห็นถึงคุณค่าทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ คติความเชื่อที่แฝงอยู่ การวิจัยในครั้งนี้เกิดข้อค้นพบในภาพเขียนวิถีชีวิตชาวบ้าน มีความสัมพันธ์กับการแบ่งโครงสร้างและหน้าที่ของคนในชุมชน สามารถจัดแบ่งออกได้ 3 กลุ่ม คือ 1) ภาพวิถีครอบครัว 2) ภาพวิถีชุมชน และ 3) ภาพสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ การแบ่งหน้าที่หรือการกระทำจึงเป็นหัวใจหลักที่ส่งผลให้ระบบพัฒนาเป็นโครงสร้างทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชน มีข้อสมมุติเกี่ยวกับภายในสังคม หน่วยย่อยที่เกิดจากการกระทำ มีแรงจูงใจเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้บุคคลที่กระทำปฏิบัติตามสถานภาพและบทบาทในระบบของสังคม จากนั้นระบบย่อยๆ เหล่านั้นก็ประกอบกันขึ้นทำหน้าที่ต่างๆ อย่างมีระเบียบ ระบบจะพัฒนาเป็นโครงสร้างได้ เพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้ตามจุดมุ่งหมายที่มีลักษณะชุมชนพึงประสงค์ จิตรกรรมฝาผนังในท้องถิ่นเป็นงานศิลปะทำหน้าที่ช่วยผู้เข้าชม นอกจากได้รับรู้ในเรื่องธรรมะแล้ว ยังได้เห็นความงดงามของภาพ ทำให้รู้สึกซาบซึ้ง อิ่มเอมตา สบายใจ เกิดความรู้ความเข้าใจ หน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งของภาพวาดทำหน้าที่บันทึกเรื่องราว รายละเอียดทางสังคมของชุมชนในท้องถิ่นบางอย่างมีลักษณะ

เหมือนจริง บางอย่างมีลักษณะอุดมคติ สามารถเชื่อมโยงกับสิ่งอื่นๆ ชวนให้คนดูจินตนาการและคิดต่อไปได้อีก ช่างได้เขียนได้ภาพหมู่บ้าน ชุมชน สังคม สิ่งแวดล้อมของตนเองที่อยู่อาศัย องค์ประกอบแสดงให้เห็นบริบทพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์ เป็นปัจจัยพื้นฐานซึ่งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม ช่างใช้วิธีสอดแทรกเรื่องราววิถีชีวิตของคนในชุมชนลงไปในวรรณกรรม ตามประสบการณ์ของช่างได้อย่างแนบเนียนสามารถศึกษาแยกแยะให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในเรื่อง การทำมาหากิน การแต่งกาย ขนบธรรมเนียม ประเพณี คติความความเชื่อ วิถีชีวิต ต่างๆ ตั้งแต่เกิดจนถึงตาย หรือสิ่งตกกระทบทั้งหลายตลลง แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่รวมกันเป็นหมู่ มีศูนย์กลางในการกิจร่วมกัน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอย่างมีความสัมพันธ์กันจนแยกไม่ออกว่า “ภาพเขียนเหมือนชีวิตจริง หรือชีวิตจริงเหมือนภาพเขียน” นอกจากนี้ยังพบวิธีการอ่านภาพและวิธีการตีความใหม่จากภาพวิถีชีวิตในจิตรกรรมฝาผนังของจังหวัดมหาสารคาม นับเป็นการช่วยส่งเสริมบรรยากาศในการชมภาพได้อย่างมีรสชาติเพิ่มขึ้น

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอเป็นแนวคิด หรือประเด็นที่น่าสนใจให้กับผู้ที่สนใจศึกษา ดังนี้

1. การศึกษารวบรวมช่างเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งมีผู้กล่าวไว้แต่ยังขาดผู้รวบรวม
2. การศึกษาที่ใช้ในการเขียนภาพในอดีตที่พิสูจน์ด้วยวิธีวิทยาศาสตร์ทางด้านเคมี มีวิธีการผลิตเนื้อวัสดุ ส่วนผสม เพื่อใช้ในการอนุรักษ์และพัฒนา
3. การเปรียบเทียบวัดที่มีความสัมพันธ์กับวรรณกรรม รูปแบบภาพ ช่างเขียน หรือด้านผู้นำที่มีอิทธิพลต่อการเขียนภาพ เช่น วัดป่าเรไรย์ จังหวัดมหาสารคาม กับ วัดท่าเรือ จังหวัดบุรีรัมย์, วัดบ้านยาง จังหวัดมหาสารคาม กับ วัดสระบัวแก้ว จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษานี้ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการพัฒนาบุคลากร มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ซึ่งผู้วิจัยขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้

เอกสารอ้างอิง

- กองโบราณคดี กรมศิลปากร. (2533). **จิตรกรรมไทยประเพณี**. กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- กิตติธันต์ ญาณพิสิษฐ์. (2560). **สถานภาพอุปแต้มอีสาน อดีตจนถึงปัจจุบัน**. ใน โครงการสานสัมพันธ์วัฒนธรรมไทย-ลาว ครั้งที่ 4 อุปแต้ม: มรดกวัฒนธรรมสองฟากฝั่ง 21-22 สิงหาคม 2560 ณ โรงแรมราชวดีรีสอร์ท แอนด์ โฮเทล และวัดไชยศรี บ้านสาวะถี อ.เมือง จ.ขอนแก่น. (หน้า 75-84).
ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- งามพิศ สัตย์สงวน. (2551). **การวิจัยเชิงคุณภาพทางมานุษยวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จิรวัดน์ พิระสันต์. (2540). **วัฒนธรรมของชาวไทยที่ปรากฏในงานจิตรกรรมฝาผนังไทยภาคเหนือตอนล่าง**. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 5(1), 105-114.
- จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. (2525). **สังคมไทยในจิตรกรรมฝาผนัง**. ใน สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. สองศตวรรษรัตนโกสินทร์ ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย เล่ม 2. (หน้า 393-480). กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ดารารพร เหมือนนอก. (2541). **เครื่องใช้ในจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดบ้านยาง ตำบลยาง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม**. การศึกษาอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

- ธีรชัย บุญมาธรรม. (2533). **ประวัติศาสตร์สังคมอีสานตอนบน พ.ศ. 2318-2450**.
มหาสารคาม : วิทยาลัยครูมหาสารคาม.
- ประนุช ทรัพย์สาร. (2550). **รายงานการวิจัยพัฒนาการของสังคมอีสาน ในพุทธศตวรรษที่ 24-25**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- เพ็ญผกา นันทดิลก. (2541). **จิตรกรรมฝาผนังเรื่องมหาเวสสันดรชาดกถ้ำบ้านยาง ตำบลยาง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ไพโรจน์ สโมสร. (2532). **จิตรกรรมฝาผนังอีสาน**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- ภูสิทธิ์ ภูคำชะโนด. (2563). **กระบวนการค้นคว้าพัฒนาสังคมพื้นฐาน**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- วรรณภา ณ สงขลา, สุริพร โชติธรรมโน, พงศธร จະนะบุรณ์, พชรินทร์ สุขประมุข, ครรชิต รักษาภรณ์, และมานิตย์ ชิดกลาง. (2529). **รายงานการสำรวจจิตรกรรมฝาผนังวัดบ้านยาง ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม**. ขอนแก่น : สำนักศิลปากรที่ 9 ขอนแก่น.
- วรรณภา ณ สงขลา. (2528). **การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง**. กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- วรรณภา ณ สงขลา. (2533). **จิตรกรรมไทยประเพณี**. กรุงเทพฯ : ฝ่ายอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรม กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. (2529). **ศิลปะไทยที่น่ารู้**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- สีหวัฒน์ แนนหนา, อรพินธุ์ การ์ตูนจิตต์ และต่อศักดิ์ ฉินไพศาล. (2531). **รายงานการบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถวัดโพธาราม ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม**. ขอนแก่น : หน่วยศิลปากรที่ 7 ขอนแก่น.
- สุพจน์ สุวรรณภักดี. (2533). **การศึกษาจิตรกรรมฝาผนังวัดสวนวาริพัฒนาราม บ้านหัวหนอง ตำบลหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น**. ปริญญานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

- สุภางค์ จันทวานิช. (2557). **ทฤษฎีสังคมวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุมาลี เอกชนนิยม. (2548). **อุปแต้มในลิมอีสาน: งานศิลป์สองฝั่งโขง**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- หอสมุดสาขาวังท่าพระ สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2537). **อักษรศิลป์พระศรี**. กรุงเทพฯ : สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ห้างหุ้นส่วนจำกัดปุราณรักษ์. (2558). **รายงานโครงการบูรณะ อุโบสถ (ลิม) วัดป่าเรไร บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม**. ขอนแก่น : สำนักศิลปากร ที่ 9 ขอนแก่น.
- อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. (2543). **ตามหอร่องรอยขอมและมอญในมหาสารคาม**. มหาสารคาม : สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏมหาสารคาม.
- Brereton, P., & Yencheuy, S. (2010). **Buddhist murals of Northeast Thailand: Brefflections of the Isan heart land**. Chiang Mai : Mekong Press.

สัมภาษณ์

- จันดา นามวิเศษ. (11 พฤศจิกายน 2561). **สัมภาษณ์**. ราชภัฏ. บ้านดงบัง ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม.
- ธีรชัย บุญมาธรรม. (12 มกราคม 2561). **สัมภาษณ์**. รองศาสตราจารย์. มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- พันธ์ บุญคำ. (15 กุมภาพันธ์ 2557). **สัมภาษณ์**. ราชภัฏ. หมู่บ้านยาง ตำบลยางอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- วีรพล แยมศรี. (2 เมษายน 2558). **สัมภาษณ์**. ครูชำนาญการพิเศษ. โรงเรียนบ้านยาง (ยางทวงวิทยา) ตำบลยาง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- สิงห์ รักษาชาติ. (15 สิงหาคม 2561). **สัมภาษณ์**. ราชภัฏ. หมู่บ้านยาง ตำบลยางอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

เสถียร พุทไธสง. (7 พฤศจิกายน 2558). สัมภาษณ์. ราชภัฏ. หมู่บ้านบ้านหนองปลิง
ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม.

หนูเปลี่ยน ศรีโฮง. (16 กุมภาพันธ์ 2562). สัมภาษณ์. ราชภัฏ. หมู่บ้านบ้านยาง
ตำบลยาง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.